

Ivan Dorovský jako slavista a komparatista

Ivo Pospíšil

Měl jsem štěstí či smůlu, že jsem někdy z vlastní iniciativy, někdy na základě vyzvání vymýšlel názvy některých jevů: šlo osoby, jevy, někdy i nové instituce, časopisy, knihy; raději to zde nebudu konkretizovat, neboť se zde opakovala historie s vymyšlenými literárněvědnými termíny, jak jsem o tom vícekrát psal: pokud se uplatnily, tak bez zmínek o jejich původci.¹ To se do jisté míry opakovalo i případě Ivana Dorovského, a to v mém označení „slavista s duší básníka“², jimž varioval moje původní označení z roku 1995,³ nebo ve výběru názvu jeho memoárů⁴. Napsal jsem o různých dílech I. Dorovského a jeho publikačních počinech desítky studií, statí, recenzí, ohlasů a komentářů, k nimž mohu odkázat, včetně tématu přítomného příspěvku. V soupise mé průběžné bibliografie je dnes zaregistrováno 152 položek, a to opomíjíme různé texty návrhů, např. na udělení zlaté medaile Masarykovy univerzity (té se však navrhovaný – na rozdíl od řady mnou navrhovaných pracovníků Ústavu slavistiky a několika cizinců – nikdy nedočkal, návrh nebyl schválen vědeckou radou MU, nebo realizované

¹ Viz naše stati: *Encyklopedie literárních žánrů a její otazníky* (Dagmar Mocná, Josef Peterka a kol.: Encyklopedie literárních žánrů. Paseka, Praha – Litomyšl 2004). *Slavica Litteraria*, X 8, 2005, s. 221-223. *Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology*. In: Slovenska kratka pripovedna proza. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik, Ljubljana 2006, s. 281-290. *Проблема современной литературной компаративистики (еще несколько замечаний по поводу методологии, терминологии, аксиологии и новых связей и контекстов)*. In: *Conversatoria Litteraria*. Aktualne problemy komparatystyki. Teoria i metodolgia badan literaturoznawczych. Red. Danuta Szymonik. Siedlce – Banská Bystrica 2010, s. 23-28. *Problémy terminologie a střední Evropa*. In: Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské vztahy. Eds: István Käfer, Ivo Pospíšil, red. Erika Sztakovicsová. Vydanie podporil IVF 21110172 Academic discussion on history, culture and religion of Visegrád nations: new directions. Gerhardus Kiadó. Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky Ústavu slavistiky FF MU (Brno) a Českou asociáciou slavistov, Visegrád Fund, Segedín 2012, s. 45-57. *Novela: metodologie, terminologie, evolute a případ české protektorátní novely*. In: *Premena poetiky novely 20. storočia v európskom kontexte*. Eds: Mária Bátorová, Renáta Bojničanová, Eva Faithová. Kabinet Dionýze Ďurišina Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě 2014, s. 27-44. *Genologie: shrnutí několika okruhů metodologických a terminologických*. In: Libor Pavera a kol.: *Žánry na okraji. Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu/Metamorfózy gatunków w kontekście środkowoeuropejskim*, sv. VII., Verbum, Praha 2015, s. 14-27. *Edice bloku studií o literárněvědné terminologii*. *Philologia XXVIII/2*, 2018, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7-68. *Labyrinty literárněvědné terminologie*. *Philologia XXVIII/2*, 2018, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7-20.

² Viz *Slavista s duší básníka*. Sborník k sedmdesátinám Ivana Dorovského. Společnost přátel jižních Slovanů, Albert, Brno – Boskovice 2005, viz také náš příspěvek v něm: *Oči toho druhého („Cizinci“ v národních literaturách jako pramen hodnoty a vývojový impuls)*, s. 43-54.

³ Viz I. Pospíšil: *Balkanolog, slavista a komparatista s duší umělce*. In: Ivan Dorovský: *Bibliografie*. Moravská zemská knihovna, Brno 1995, s. 7-14.

⁴ I. Dorovský: *S domovem v srdci*. Masarykova univerzita, Brno 2014.

emeritní profesury). Z jich je několik, o něž jsme se v tomto textu opírali.⁵ I když se téma státi týká víceméně přesně vymezeného okruhu, nelze alespoň stručně nezmínit základní biografické údaje a životní kroky, které s tématem souvisejí.⁶

Převážná část životní dráhy prof. PhDr. Ivana Dorovského, DrSc., akademika Makedonské akademie věd a umění (zvolen 1979), je spojena s bývalým Československem a nyní s Českou republikou, konkrétně s Moravou a s Brnem. Přichází sem jak třináctiletý v důsledku občanské války v Řecku, kde se 18. května 1935 (historii „záhady“ kolem skutečného data jeho narození je zmíněna na jiném místě tohoto svazku) ve vesnici Čuka narodil. V Československu ukončil základní, středoškolské a vysokoškolské vzdělání: na Filozofické fakultě brněnské univerzity vystudoval ruštinu a bulharštinu. V letech 1961-1968 pracoval na katedře jazyků na Lékařské fakultě brněnské univerzity, později na katedře historie a etnografie střední, jihovýchodní a východní Evropy, na katedře slavistiky a posléze v Ústavu slavistiky na FF MU, nyní je emeritním profesorem Masarykovy univerzity. Především je nutné zdůraznit všestrannost působení Ivana Dorovského: od publicistiky, recenzí a drobných článků na počátku jeho tvůrčí dráhy k rozsáhlejším přehledům, vědeckým studiím, překladům, monografiím a vlastní básnické a prozaické tvorbě.

Jako vědec se I. Dorovský profileoval jako komparatista širokého kulturologického záběru s primární orientací na Balkán a Mediterán, jak se ostatně jmenuje jedna z jeho četných knižních monografických studií. Významná je jeho práce lexikografická, bibliografická a publikačně organizační: mnozí si také jistě připomenou fakt, že z časopisu Universitas udělal

⁵ Např. *Životní jubileum Ivana Dorovského*. Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 159-161. *Ivan Dorovský sedmdesátníkem*. Opera Slavica 2005, č. 1, s. 51-54. *Dialog o slavistice. Ivo Pospíšil a Ivan Dorovský*. Slovanský jih 2008, č. 4, srpen 2008, s. 14-22. *Dijalog za slavistikata. Dorovský – Pospíšil*. In: Univerzitetski vesnik, avgust – septemvri 2008, Skopje, broj 87, s. 15-19. *Ivan Dorovský: Ода „Вольность“ А. С. Пушкина (семинарна работа)*. Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU a Společností přátel jižních Slovanů. Ed.: Ivo Pospíšil, jazyková korektura: Natalia Čuvelevová. TRIBUN EU, Brno 2010. *Básník, jeho vykladač a souvislosti (Juvenile Ivana Dorovského jako zárodek badatelské dráhy)*. In: Ivan Dorovský: Ода „Вольность“ А. С. Пушкина (семинарна работа). Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU a Společností přátel jižních Slovanů. Ed.: Ivo Pospíšil, jazyková korektura: Natalia Čuvelevová. TRIBUN EU, Brno 2010, s. 3-13. *Ivan Dorovský překladatel* (Lyrická setkání. Výbor z překladů Ivana Dorovského ze světové poezie. Uspořádal a úvod napsal Viktor Kudělka, ilustroval akademický malíř Vlastimil Toman. Tribun EU, Brno 2010). Proudý 2010, č. 3-4, <http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/recenze/2010/3-4/Ivan-Dorovsky-prekladatel.php#articleBegin>. *O makedonských záležitostech česky: o tom i o jiném* (Krstě Misirkov: O makedonských záležitostech. Z makedonštiny přeložil, úvod, encyklopedické heslo o autorovi a vysvětlivky napsal Ivan Dorovský. Vydal TRIBUN EU, Brno 2012). In: Slavica Litteraria 15, 2012, 1, s. 164-167.

⁶ Životopisné a přehledové části textu přebírám ze svých předcházejících prací, především: *Balkanolog, slavista a komparatista s duší umělce*. In: Ivan Dorovský: Bibliografie. Moravská zemská knihovna, Brno 1995, s. 7-14. *Životní jubileum Ivana Dorovského*. Slavica Litteraria, X 8, 2005, s. 159-161. *Ivan Dorovský sedmdesátníkem*. Opera Slavica 2005, č. 1, s. 51-54.

v letech 1971-1990 významné brněnské populárněvědecké periodikum s literárními ambicemi v situace tehdejší neexistenci podobného časopisu v městě Brně. Neméně pozoruhodná je jeho organizační a ediční práce ve Společnosti přátel jižních Slovanů; je také vedoucím redaktorem jejího časopisu. Ivan Dorovský byl a je také spiritus agens nesčetných publikačních aktivit z okruhu jihoslovanských literatur a Balkánu, editorem a překladatelem, školitelem. Založil tradici brněnských balkanistických symposií, vytvářel bibliografii české balkanistiky a profiloval pravidelné česko-makedonské konference a editoval jejich publikační výstupy.

Tvůrčí aktivity Ivana Dorovského pokrývaly a pokrývají rozsáhlé teritorium od vlastní umělecké – básnické i prozaické – produkce k překladatelství, lingvistice, literární vědě, slavistice, balkanistice, translatologii, komparatistice a dál až k folkloristice, etnologii, kulturologii a historii, nemluvě o dalších oborových přesazích. Badatel, který se – jak známo – významně podílel na práci týmu již zesnulého badatele světového jména Dionýze Ďurišina, vychází v návaznosti na Franka Wollmana a další z tzv. „mediteránního centrismu“, tj. z ústřední polohy středomořské oblasti jako evropské kulturní kolébky. Z tohoto hlediska je pak dělení na Východ a Západ jen zhrubělou a umělou konstrukcí. Autora zde zajímají tvůrci, kteří patří k více národním literaturám, vzrušují ho tzv. mikroliteratury, diaspora a exil, stejně jako společné kořeny slovanské vzdělanosti a česko-balkánské styky. Neopomínají přitom ani úlohu Uher ve slovanském světě a význam Čechů, kteří působili jako prostředníci kultury.

Ivan Dorovský, dlouholetý člen tzv. Ďurišinova týmu a pokračovatel v jeho práci, našel v jeho metodologii důležitou oporu svých vlastních badatelských východisek a cílů, které aplikoval na slovanskou problematiku obecně a slovansko-neslovansko-balkánskou zvláště. Soubor studií *Slovanské meziliterární shody a rozdíly* (Masarykova univerzita v Brně 2004) shrnuje tři oblasti jeho zájmu: první obsahuje studie věnované Balkánu a problematice jižních Slovanů, druhá se týká obecně metodologické problematiky meziliterárnosti a tradiční i „nové“ komparatistiky⁷, třetí pojednává o problémech jihoslovanské moderny a postmoderny. Právě Dorovského práce jsou – kromě několika jiných - patrně jedním z nejdůslednějších a současně kreativních pokračování v práci Dionýze Ďurišina (1929-1997).

Dorovský zahájil svou vědeckou dráhu slavisty a komparatisty v širokém slova smyslu poměrně brzy na hranici historiografie, kulturní historie, kulturologie a literární vědy habilitačním spisem *České země a Balkán: kapitoly z dějin česko-makedonských a*

⁷ Viz naši mírně polemickou studii *Sedmero úskalí a inspirací*. Slovenská literatúra 1993, 4, s. 292-295.

makedonsko-českých styků (1973), přičemž i později publikoval řadu studií, a to i knižních, v nichž zúročil své zájmy balkanistické, neboť balkanistika je sférou, na níž založil své rozpětí slavistické a komparatistické (např. *Konstantin Jireček – život a dílo*, 1983; *Rajko Žinzifov: vzdejstviye ruskoj i ukrainskoj literatury na jeho tvorčestvo*, 1988; *Studii za balkanskiot literaturen proces vo 19 i 20 vek*, 1992 aj.). Jeho slavistika a literární komparatistika vyrůstala z jeho studia a také sebereflexe a uvědomění vlastních kořenů, ale zrcadlí i tradice československé slavistiky, v jejímž řečišti se ocitl zásluhou svých učitelů a českých a slovenských kolegů. Pokusil se – úspěšně – pokračovat v tom, co málokdo ze slavistů dokáže: být slavistou v širokém slova smyslu na bázi obecně filologické, tedy jazykovědné i literárněvědné, s přirozenými areálovými přesahy ke kultuře, historii a politice, podobně jako kdysi Frank Wollman (1888-1969). Ve slavistické komparatistice našel uzlové pole, jež dále rozvíjel v rovině recepční i interaktivní (*Dramatické umění jižních Slovanů 1*, 1918–1941, 1995, jímž navázal na sérii prací Franka Wollmana o dramatickém umění jižních Slovanů; *Charváti ještě žijí mezi námi*, 1996; *Makedonci žijí mezi námi*, 1998).

Jeho klíčovými spisy navazujícími na vlastní výzkumy a na spojitosti s výzkumy týmu Dionýze Ďurišina jsou *Balkán a Mediterán. Literárně historické a teoretické studie* (1997), *Studie z literárněvědné slavistiky* (1999), *Slované a Evropa* (2000) a již zmíněné *Slovanské meziliterární shody a rozdíly* (2004). Významný je také jeho organizační a autorský podíl na jím iniciovaném trojdílném projektu Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, a to Slovníku balkánských spisovatelů (2001), Slovníku polských spisovatelů (2000) a Slovníku ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů (2001). Osudy všech tří brněnských (to slovo je v této souvislosti dosti důležité) slovníků se podobaly jako vejce vejci: první vzbudil protesty slovinských představitelů, kteří si nepřáli, aby jejich spisovatelé byl nazváni balkánskými (ten, kdo zná dějinné kontexty, ví o relativnosti a hlavně komplementárnosti a tranzitivnosti takových areálových označení, jež nemají podléhat dobovým politickým módám), jeden polský literární vědec, který na Slovníku polských spisovatelů spolupracoval, zase vyžadoval, aby ve slovníku byla zamlčena jména tzv. režimních autorů (ten, kdo pamatuje československou konsolidaci/normalizaci, zná důsledky realizace této metody), třetí slovník byl v pražském centru a podle něho i jinde na území ČR zase ostentativně ignorován, byť byl doporučen klíčovými postavami z Ruska, Ukrajiny a Běloruska a také českým rusistou, jehož pražské centrum pokládalo a pokládá za hlavního rusistického arbitra dnešní doby.

Bylo by možné uvádět další Dorovského díla, studie i knižní publikace, které se naší oblasti přímo týkají nebo i jiné oblasti včetně překladů, literární kritiky nebo vlastní básnické a prozaické tvorby, jež s jeho slavistickou a komparatistickou orientací úzce souvisejí nebo ji doplňují. Podstatnější je však charakter této tvorby a to, čím Dorovský rozšířil půdorys těchto dvou prostupujících se oblastí. K tomu může dobře posloužit naše edice a stat' doprovázející autorovu juvenilní seminární práci.⁸

Když mě Ivan Dorovský požádal o editování a vydání jeho dosud nepublikované juvenilní seminární práce o Puškinovi k svým pětasedmdesátinám, byl jsem poněkud překvapen, ale bral jsem to tak, že se na mě obrací jako na rusistu (jímž ovšem byl a je i on sám), který se koneckonců Puškinem, byť v podstatě okrajově, zabýval, a také v tom smyslu, že tematika souvisí i s jednou prací jeho učitele Franka Wollmana (studie Puškinova cesta k baladické dramatice. *Slovo a slovesnost*, roč. 3, 1937, s. 24-46). Potom jsem však uviděl (neboť tuto nepublikovanou seminární práci jsem před tím neznal), že má klíčový význam pro pochopení tvůrčího naturelu a také badatelského vývoje jejího autora.⁹

Každý badatel nějak začíná a životní i badatelská dráha každého z nich se odvíjí zvláštním způsobem. Juvenilie, seminární práce o Puškinově ódě Volnost/Svoboda, jejíž sepsání datuje Ivan Dorovský 1. květnem 1957, je v tomto smyslu příznačná.¹⁰ Práce je mi osobně blízká, neboť jako každý rusista jsem se i já s Puškinem musel nějak střetnout. Nebylo to často, ale byla to setkání pro mě významná: jedním z nich byla knížka napsaná na počest 200. výročí básníkovy narození a vydaná tedy v roce 1999 *Na výspě Evropy*, za kterou jsem posléze obdržel Cenu Leopolda Vrly.¹¹ Druhé bylo spojeno s prací na knize esejů a literárněteoretických a literárněkritických pojednání s pasternakovským názvem *Až se vyčásí* (2002) a na nové knížce o ruském románu, která vyšla roku 2005 pod názvem *Ruský román znovu navštívený*.¹² Zatímco v první jsem se snažil pokrýt Puškinovu činnost ve větší šíři,

⁸ Vycházíme zde z textu a úvah obsažených v naší studii *Básník, jeho vykladač a souvislosti (Juvenilie Ivana Dorovského jako zárodek badatelské dráhy)*. In: Ivan Dorovský: Ода „Вольность“ А. С. Пушкина (семинарская работа). Česká asociace slavistů ve spolupráci s Ústavem slavistiky FF MU a Společností přátel jižních Slovanů. Ed.: Ivo Pospíšil, jazyková korektura: Natalia Čuvelevová. TRIBUN EU, Brno 2010, s. 3-13 .

⁹ Další text vychází z výše uvedené studie.

¹⁰ Práce vyšla v původní podobě, jen s elementární jazykovou korekturou (byly opraveny jazykové chyby a překlady, jinak však byla textace zcela zachována), s mým úvodem a přiloženým textem analyzované ódy.

¹¹ I. Pospíšil: *Na výspě Evropy. Skici a meditace k 200. výročí narození A. S. Puškina*. Masarykova univerzita, Brno 1999.

¹² I. Pospíšil: *Až se vyčásí. Úvahy – kritiky – glosy – eseje*. Nadace Universitas Masarykiana, Nakladatelství a vydavatelství Nauma, edice Heureka, Brno 2002. Týž: *Ruský román znovu navštívený. Historie, uzlové body vývoje, teorie a mezinárodní souvislosti: Od počátků k výhledu do současnosti*. Ed.: Jaroslav Malina, obálka, grafická a typografická úprava Josef Zeman – Tomáš Mořkovský, Martin Čuta, ilustrace Boris Jirků. Nadace

například i jeho tvorbu publicistickou a historiografickou, ale i historicky orientovaná díla básnická a ovšem Evžena Oněgina, v druhé jsem se více zaměřil nejen na „román ve verších“, ale také na jeho tvorbu románových fragmentů – to nám ukázalo Puškina ve zcela jiném světle i jeho posedlost romanopisectvím vynuceným změněnými společenskými poměry.¹³ I to v jistém smyslu svědčí o jeho společenských a politických názorech, které poprvé s neobyčejnou, byť rozpornou silou vyložil v ódě Svoboda (Volnost), stejně jako v tématu šílenství jako ztráty rozumu a průniku do jiného, nám dosud nedostupného světa, což jsem už popsal dříve a jinde.¹⁴

Na počátku Puškinova konfliktu s mocí stojí vzývání osvícenských ideálů svobody a demokracie, které byly poznamenány americkými a francouzskými zkušenostmi a volně se spojovaly s vědomím národní velikosti po vítězných válkách s Napoleonem: sama postava Napoleona, původně adorovaný romantický symbol, se mění v emblém panovačnosti a neúcty k člověku: „Všichni se zhlížíme v Napoleonech a milióny dvounohých bytostí jsou pro nás pouhou podnoží“. Tato parafráze jedné digrese z *Evžena Oněgina* se stala nakonec východiskem úvah Dostojevského, jak je nacházíme ve Zločinu a trestu a dalších románových dílech tohoto autora, stejně jako v axiologickém modelu Tolstého *Vojny a míru*. Skutečný konflikt s mocí následoval až po sérii kousavých aforismů na ministra Arakčejeva, ale také na samotného Alexandra I.

Osvobození člověka je podle Puškina spojeno se vzděláním („dav nevzdělaný“), a svoboda zpětně vzdělání, rozvoj člověka, jehož „práci, majetek a čas“ si přisvojilo „panstvo divoké“ vytváří. Sám akt osvobození na carův pokyn čili podle carovy vůle je výsledkem osvícení, které přinese krásu. Tuto symbiózu dodržování Zákona, jehož výsledkem je krása a klid, nacházíme ostatně i v básních Puškinova staršího přítele Vasilije Andrejeviče Žukovského (1783-1852). Jako čtrnáctiletý (1797) píše ódu, v níž se jakoby symbolicky spojují jeho „fixní ideje“, klíčové myšlenkové okruhy: oslava klidu, harmonie a ruského samoděržaví. Příznačné jsou již první dva verše: „Odkud je zlaté ticho/ v blažené severní zemi?“ „Zlatý klid“, který podle dětského básníka vládne v severní mocnosti, je podepřen pojmy jako „zákon“, „smíření“ a „moudrost“ – nepíše se zde ovšem nic o nevolnictví, spíše se má na mysli, že tato země

Universitas, Edice Scientia, Akademické nakladatelství CERM v Brně, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA v Brně, Brno 2005.

¹³ I. Pospíšil: *Романная одержимость Александра Пушкина*. Zagadnienia Rodzajów Literackich, 49, z. 1-2, 2006, s. 5-22.

¹⁴ I. Pospíšil: *Fenomén šílenství v ruské literatuře 19. a 20. století*. Masarykova univerzita, Brno 1995.

„zlatého ticha“ byzantských ikon je záštitou proti chaosu, který zachvátil Evropu po Francouzské revoluci. I Puškin ostatně chápe tuto revoluci jako zločinnou a viní z ní nikoli „nevzdělaný dav“, ale mocné panstvo, které nedodržovalo zákon, jenž vládne i nad nimi: Lid sledující Ludvíkovu popravu je užaslý, neboť v panovníkově předchozím zpupném vládnutí i v jeho popravě vidí narušení řádu: ze řetězu byly puštěny nekontrolovatelné síly chaosu a neklidu. Historie bylo Puškinovo dominantní téma: *Volnost* to odkládá na samém počátku jeho tvůrčí dráhy, historické poémy, historická próza a historiografie na jejím konci.

S Puškinovým tzv. historismem je spjato i jeho mnohočetné směřování k románu, jehož se mu podařilo dosíci jen zřídka, je dobově významné.

Puškinovým erbovním tématem je pád rodové šlechty, fascinuje jej Napoleonovo ruské tažení – nepřimo je doložitelné, že o něm chtěl napsat román. V různých románových fragmentech se znovu a znovu objevuje takřka již paranoidní pasáž o rodové šlechtě.¹⁵

Vycházím z teze, že v postupu mladého badatele, autora seminární práce o Puškinově ódě *Svoboda*, se znovu vyjevuje půdorys celé jeho badatelské dráhy a jeho vědeckého profilu. Začíná příznačně žánrem, který je v konfrontaci s novodobou literaturou výjimečný a sleduje její tradici až do míst, jež jsou jeho srdci blízká, tedy do řecké a římské antiky. Klasicky líčí vývoj a typické modely západoevropské ódy a potom popisuje genezi ruské ódy období klasicismu až k Puškinovi. Druhou velkou část práce tvoří deskripce a výklad textu básně. Příznačný je autorův „historismus“ nebo, jak se dnes říká, „historicitá“, tj. důraz na genezi žánru a textu: zaujímá ho například, kdy óda vznikla a sleduje spory kolem její datace. Ve výkladu textu převažuje společensko-kritický aspekt, tj. v podstatě sledování Puškinových politických názorů. Dorovský tu rozhodně není schematický: jednak polemizuje s falešným pojetím revolučnosti Puškinovy básně, i když zároveň obnažuje – ale jinak – její revoluční jádro. Právě to se stalo, jak víme, obsahem debat o Puškinově děkabristu. Je sice pravda, že při domovních prohlídkách osnovatelů spiknutí a koordinátorů vystoupení na Senátním náměstí (ozbrojené jednotky Jižního spolku na území dnešní Ukrajiny, tj. v jižní části Ruské říše) byly potlačeny až v lednu - únoru 1826) se nacházely Puškinovy básně, básně asi nechtěného barda spiknutí,

¹⁵ Viz naše studie: *О некоторых романых фрагментах Александра Пушкина*. In: Болдинские чтения. Министерство культуры Правительства Нижегородской области, Государственный литературно-мемориальный и природный мизей.заповедник А. С. Пушкина „Болдино“, Нижегородский гос. университет им. Н. И. Лобачевского, Нижний Новгород 2006, s. 183-197. *Романная одержимость Александра Пушкина*. Zagadnienia Rodzajów Literackich, 49, z. 1-2, 2006, s. 5-22.

ale Puškinovy názory byly asi složitější a nejednoznačnější, stejně jako jeho vztah k carovi jako otci: na to ostatně Dorovský naráží, byť opatrně. Na to jsme kdysi upozornili ve stati po Puškinově recenzi na Paměti Johna Tannera.¹⁶

Juvenilie Ivana Dorovského vytváří zajímavé badatelské podloží, které se potom v jeho vědecké dráze pozoruhodně naplňuje: úcta k žánrovým formám a textu samotnému, zkoumání toho, jak se do textu promítají ideje a společenské poměry, úzký vztah k historii a její zpětné promyšlení v kulturním utváření literárního artefaktu. To provázelo Ivana Dorovského na celé dráze lemované komparatistickými literárními i široce kulturními a historickými tématy, to ho přivedlo do týmu proslulého Dionýze Ďurišina, jeho přítele, jenž se nespokojil s imanentním zkoumáním literatury a šel tam, kde dnes srovnávací studium je: ke kultuře a společenským celkům, k typu bádání, jenž dnes v západní Evropě nezřídka napodobují, aniž by odkázali k pramenům. Současně se zde zrcadlí Dorovského slavistický záběr i jeho evropská dimenze, jak ukazují jeho *Slovanské meziliterární shody a rozdíly* (2004) *Slovanské literatury a dnešek* (2008). Jen málokomu se podaří utvářet tak kontinuálně a přitom inovativně zvrátněnou tvůrčí dráhu.

Pojetí slavistiky v díle Ivana Dorovského je ve wollmanovském duchu široké: vychází z multilaterálního pojetí, přičemž překračuje i do sféry slovansko-neslovanské. Právě studium smíšených areálů, zejména balkánského, ale také středoevropského spolu se zřením k podobným vývojovým typům jinde po vzoru Ďurišinovy koncepce tzv. zvláštních meziliterárních společenství, např. skandinávského, severoamerického nebo středoasijského. Literatura představuje pro Dorovského konglomerát textů s různými adresáty: odtud jeho autorství a editorství lexikografických svazků o dětské literatuře.¹⁷ Literatura stojí nepochybně v epicentru jeho zájmu, ale je současně obklopena vrstvami historickými, politickými a obecně kulturními. Je zřejmé, že z toho všeho s formuje i jeho pojetí literární komparistiky, které není tak radikální jako Ďurišinovo, jež mířilo až za komparatistiku k meziliterárním centrismům, ale konvenuje právě dnešnímu úsilí o komparatistiku kulturní, aniž by podceňovalo nebezpečí přílišné metodologické amorfности a disperze. Zejména jeho studium biliterárnosti a polyliterárnosti, stejně jako dvojdomosti a vícedomosti je v tomto smyslu inspirativní. Navíc Dorovský spojující v sobě historika, kulturologa, literárního vědce

¹⁶ Viz naši studii *Puškinův „John Tanner“ - jeho kontext, smysl a funkce*. Čs. rusistika 1986, č. 3, s. 106-111. Další data o Puškinově recenzi, americkém vydání paměti a jejich českém překladu viz studie v uvedeném vydání seminární práce a v našem citovaném svazku *Na výspě Evropy* (1999).

¹⁷ *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 1. Zahraniční spisovatelé*. Eds: Ivan Dorovský, Vlasta Řeřichová. LIBRI. Praha 2007.

a kritika, překladatele a translatoologa, ale i básníka a prozaika promítá tyto své mohutnosti právě na pole slavistiky a literární komparistiky. Patří tak k nepočetné skupině syntetických typů české literární vědy. Některé jeho úvahy vycházejí ze zkušeností „menších“ literatur, stejně jako jeho přítele Dionýze Ďurišina, a tedy za snahy „napravit nespravedlnosti“ jejich slabé světové recepce formou jakési „pozitivní diskriminace“. Právě v této sféře jsme se před časem polemicky střetli. O tom však až v dalším textu.

Světová literatura a světové literatury: návrat k přátelské debatě

Ivo Pospíšil

Původcem sporu o světovou literaturu a světové literatury byla kniha, jejíž vznik jsem inicioval na konci 90. let 20. století a která nakonec vyšla v populární edici pražského nakladatelství LIBRI a byla ostrakizována stejně jako již uváděné slovníky spisovatelů, které inicioval sám prof. Dorovský, i když se na jejich vzniku podíleli špičkoví badatelé pokrývající svou odborností všechny podstatné euroamerické filologie, byť „jen“ na Masarykově univerzitě.¹⁸ Od té doby se strach z toho, co tomu řeknou páni v Praze a ke komu a jaký mají postoj v oblasti našich věd, ještě prohloubil.

Právě na tuto knihu reagoval později Ivan Dorovský v jedné studii, jež se stala součástí komplexní slavistické a komparatistické publikace.¹⁹ Na to jsem reagoval v několika textech, tu více, tu méně.²⁰ Před tím přímo v knize *Světové literatury 20. století v kostce* (1999) jsem celou koncepci a oba pojmy vysvětlil v doslovu *Světová literatura a světové literatury*. Zde jsem stručně zopakoval vývoj různých pojetí tzv. světové literatury včetně výchozího Goethova pojmu, jeho *Italské cesty*, pozitivismu, imanentismu a problematiku finalizoval pasáží o Dionýzu Ďurišinovi.

Podstatným problémem na cestě k světové literatuře, jak ji chápal Ďurišinův tým, je historické poučení z neúměrného zdůrazňování tzv. velkých a malých literatur. Dnes se

¹⁸ *Světové literatury 20. století v kostce. Americká, britská, francouzská, italská, Latinské Ameriky, německá, ruská, španělská*. LIBRI, Praha 1999. Pod vedením prof. PhDr. Iva Pospíšila, DrSc., zpracovali PaedDr. Simoneta Dembická, PhDr. Jaroslav Kovář, CSc., Mgr. Karolina Křížová, Dr., doc. PhDr. Petr Kyloušek, CSc., PhDr. Irena Příbylová.

¹⁹ I. Dorovský: *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Masarykova univerzita v Brně 2004. Odkazy se týkaly tří publikací: na s. 17 (*Slovník slovanských spisovatelů*, Brno 1984), s. 44 (*Světové literatury 20. století v kostce*. Pod vedením I. Pospíšila zpracovali S. Dembická, J. Kovář, K. Křížová, P. Kyloušek a I. Příkrylová, Praha 1998) a s. 111 (*Změna literárněvědného paradigmatu: pokus o česko-slovenský dialog*. In: *Literatury v kontaktech (Jazyk – literatura – kultura)*. Brněnské česko-slovenské texty k slovakistice. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2002, s. 21-33). Nám zde jde právě o s. 44, kde se polemicky hovoří o koncepci tzv. světových literatur.

²⁰ *Hodnoty a rovnost v literatuře. Dvě knihy a jejich inspirativní hodnota*. Studia Balcanica Bohemo-Slovaca VI, sv. 2, Sekce literárněvědná a kulturologická. Sekce jazykovědná. Příspěvky prezentované na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.-27. dubna 2005. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red.: Václav Štěpánek. Ústav slavistiky FF MU, Historický ústav AV ČR, Matice moravská, Brno 2006, s. 757-767. *The Problem of Value and Equality in Comparative Literary Studies: the Past and the Present (Some Comments on the Conception of „Area Value“)*. In: *The Horizons of Contemporary Slavic Comparative Literature Studies*. Ed. by Halina Janaszek-Ivaničková. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2007, s. 39-49. *Литературоведческая славистика и Центральная Европа*. Slavonic Studies and Central Europe. Eslavistica Complutense, vol. 3, 2003, ISSN 1578-1763, s. 199-215.

v politologii i praktické politice často mluví o tzv. nesouměřitelnosti (angl. incommensurability). Je to pojem, jenž nahrazuje dřívější „nerovnost“ (angl. inequality), jak jsem s ním pracoval ve statích, které se polemiky s I. Dorovským přímo týkaly. V politologii jde ovšem o sociální nerovnost nebo nesouměřitelnost: nerovnost znamená měřitelné, porovnatelné rozdíly sociální nebo jiné, nesouměřitelnost rozdíly tak gigantické, že je nelze vůbec srovnávat, neboť leží na zcela jiných rovinách. Český, ostravský, dříve také brněnský sociolog a bývalý europoslanec za sociální demokracii, před rokem 1989 (1973-1989) člen a nižší funkcionář KSČ Jan Keller uvádí ve svém novinovém článku jeden barvitý příklad, jenž to ilustruje: „Fotbalista Neymar skvělý útočník klubu Paris Saint-Germain, vyjádřil hlubokou nespokojenost se svým dosavadním příjmem a požadoval jeho výrazné navýšení. Konkrétně mu nestačil týdenní plat 750 000 eur (19,5 milionů korun), své fotbalové umění si cenil v přepočtu na 113 milionů korun měsíčně. [...] Není to tak dávno, kdy český ministr zahraničních věcí vyjádřil uspokojení, že se mu po složitých jednáních s ministryní financí podařilo získat pro svůj resort na následující rok o 253 milionů korun navíc. Je to nesporný úspěch, česká diplomacie tak získala na lepší reprezentaci naší země pro příští rok více jak dva měsíční platy požadované špičkovým fotbalistou.“²¹ Podobně se mi jeví i tzv. nerovnost v literatuře a jejích hodnotách – tedy spíše jako nesouměřitelnost, jako nesrovnatelné veličiny ležící v jiných rovinách: velké literatury jsou ve zcela jiné situaci než malé. Tento gigantický rozdíl je dán objektivně, ale současně je kategorií historickou, proměnlivou a subjektivně ovlivnitelnou. O tom však až dále.

V slovanském prostředí šlo například o citlivou otázku spjatou se snahami pangermánské ideologie ukázat na odvozenost slovanských literatur²²; v podobné situaci se však ocitaly i jiné literatury, které se postupně emancipovaly z širšího rámce, například literatura ukrajinská, běloruská, obnovené literatury keltských národů, jinde například iberoamerické a hispanoamerické literatury. Na jedné straně lze pochopit až křečovitou snahu

²¹ J. Keller: *Epocha nesouměřitelnosti*. Právo, pondělí 28. srpna 2019, s. 6.

²² Viz např. proslulé polemiky Franka Wollmana obsažené – kromě samostatných studií – zejména ve spise *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské* (1936), ale také *Slavismy a antislavismy za jara národů* (1968). Viz také naše studie *Slavismy a antislavismy za jara národů Franka Wollmana: analýzy a přesahy*. *Slavica Litteraria*, X 9, 2006, s. 85-93; *Франк Волман и его полемики о панславизме*. In: *Panslawizm wczoraj, dziś, jutro*. Red. Zofia Chyra-Rolicz i Tomasz Rokosz. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Humanistyczny, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Instytut Filologii Polskiej i Lingwistyki Stosowanej, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych, Siedlce 2016, s. 147-160.

představitelů malých národů, jejichž literatury se jako samostatné utvářejí teprve krátkou dobu, na druhé straně zde platí to, že ani v literatuře neexistuje rovnoprávnost ve smyslu plnohodnotnosti: některé literatury, které se souběhem šťastných okolností mohly rozvíjet nepřetržitě delší dobu, vydaly zralejší plody a stimulovaly jiné literatury. I když se v dnešním globalizovaném světě předpokládá vzájemná propojenost literatur, nelze přehlédnout, že euroamerický civilizační okruh se od jiných okruhů výrazně liší: moderní literatura ukazuje, že je nejvlivnější a že se v jiných kulturních okruzích spojuje s domácími tradicemi, které jsou například v asijské oblasti podstatně starší (čínská a indická literatura). To ovšem nevypovídá nic o méněcennosti některých literatur nebo o nadřazenosti jiných: jde o konstatování faktu jako odrazu momentálního stavu; je také možné, že teprve nedávno se rozvíjející literatury, jejichž jazyk se kodifikoval v podstatě v současnosti, obsahují významné poetologické podněty.

Kromě pojmu „světová literatura“, který se může různě vykládat a různě definovat, existuje i pojem „světové literatury“, který má svou analogii v pojmu „světové jazyky“. V případě světových jazyků můžeme vycházet jednak z jejich institucionalizace jako oficiálních jednacích jazyků OSN, jednak z počtu mluvčích nebo z významu jazyka jako komunikačního prostředku různých národů: seznam tzv. světových jazyků pak nutně kolísá mezi angličtinou, francouzštinou, němčinou, španělštinou, ruštinou, snad i portugalštinou, čínštinou, japonštinou, arabštinou atd. Je však zřejmé, že slovem „světový“ se myslí především možnost, že onen jazyk je využíván i jinojazyčnými mluvčími a že se tu také počítá s celkovou autoritou jazyka a literární kultury.

U „světových literatur“ je to složitější: každá z tzv. velkých literatur, tj. literatur, které daly světu nejvíce podnětů, byla silná v určitých obdobích (italská v renesanci, francouzská v klasicismu, anglická v sentimentalismu, ruská v realismu), přičemž všechny byly velmi vlivné v průběhu několika set let – jiné literatury zasáhly do světového literárního dění poměrně krátce a v rámci určitého hnutí, směru nebo kulturní atmosféry (např. skandinávské literatury v období moderny).²³

Ivan Dorovský, jak již vícekrát řečeno, byl prvním z brněnských a pražských slavistů a komparatistů, který se stal členem tzv. Ďurišinoва týmu – my ostatní jsme ho teprve následovali po jeho výzvách i samostatně, konkrétně já po setkání s Milošem Zelenkou v Bratislavě na jedné z Ďurišinových akcí a také po proslulé Ďurišinově návštěvě Brna v roce 1992, kdy jsem

²³ Viz náš doslov editora: *Světová literatura a světové literatury*. In: Světové literatury 20. století v kostce. Americká, britská, francouzská, italská, Latinské Ameriky, německá, ruská, španělská. LIBRI, Praha 1999. Pod vedením prof. PhDr. Iva Pospíšila, DrSc., zpracovali PaedDr. Simoneta Dembická, PhDr. Jaroslav Kovář, CSc., Mgr. Karolina Křížová, Dr., doc. PhDr. Petr Kyloušek, CSc., PhDr. Irena Příbylová, s. 210-215.

s naším slovenským hostem strávil v bouřlivé debatě skoro tři hodiny – a pak ještě několikrát, také na slavistickém kongresu v Bratislavě o rok později. Nejen to. Dorovský byl oním platným členem týmu, jenž si nejen osvojil týmovou metodologii a terminologii, ale rozvíjel ji, doplňoval a měnil. Jeho obor – balkanistika v širokém slova smyslu – mu k tomu skýtal četné možnosti a řekl bych, že právě Balkán mu pomohl již svým různorodým materiálem k artikulaci obecných otázek a silně inspiroval i samotného vedoucího týmu.

Výbor studií Ivana Dorovského *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*, k němuž odkazujeme v poznámce 19, ve všech třech oddílech – jihoslovansko-balkánském, vlastním meziliterárním a modernisticko-postmodernistickém – představuje aktuální materiál a ostře polemickou látku, studující akutní situaci obecně kulturního paradigmatu současného světa. O únavě z metodologie jsem sice psal v sepětí s jinými věcmi, totiž ve smyslu opouštění teritoria literární vědy a směřování k filozofii a náboženství,²⁴ ale cítím tuto únavu i zde, když čtu o úporném hledání stále jemnějších nástrojů klasifikace biliterárnosti, dvojdomosti apod.; je třeba tato „normativní“ hledání asi osvěžit silnějším spojováním s proměnou artefaktu jako takového, pro což jsem kdysi k nevelké libosti D. Ďurišina navrhoval termín „interpoeticita“.²⁵

Náš problém je monograficky obsažen zejména ve studii I. Dorovského *Dějiny světové literatury nebo dějiny světových literatur?* Vycházejí z názorů klasiků literární komparatistiky (E. R. Curtius), ale také současných badatelů (Z. Konstantinović), autor v závěru píše: „Domnívám se, že dějiny světových literatur mohou být zpracovány a chápány jako soubor esteticky nejlepších děl, jež vznikla v jednotlivých deseti kulturních okruzích (zónách) v průběhu staletí. Přitom kánon nejlepších děl napsaných ve všech jazycích dané kulturní zóny objektivně určují výhradně nebo především příslušníci jednotlivých národních literatur dané zóny. Z těchto zonálních dějin literatur by pak mohly vzniknout dějiny světové literatury jako součást světové kultury a civilizace.“²⁶ S tím by bylo možné v něčem souhlasit, kdyby se zde stále neobjevoval jakýsi zastupitelský princip, který možná platí v parlamentě, ale rozhodně nikoli v literatuře, jejíž estetickou hodnotu nelze vymezovat pruhy země nebo státní politikou. Žádný kánon nemohou určovat jen příslušníci národních literatur dané zóny, kánon je nadnárodní,

²⁴ I. Pospíšil: *Změna literárněvědného paradigmatu: pokus o česko-slovenský dialog*. In: *Literatury v kontaktech (Jazyk – literatura – kultura)*. Brněnské česko-slovenské texty k slovakistice. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno 2002, s. 21–33.

²⁵ Viz již uvedenou naši stať, jež byla publikována z iniciativy D. Ďurišina, byť je vůči některým aspektům koncepce jeho týmu, jehož jsem byl vlastně součástí, mírně polemická: *Sedmero úskalí a inspirací*. Slovenská literatúra 1993, 4, s. 292-295.

²⁶ I. Dorovský: *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Masarykova univerzita v Brně 2004, s. 49.

překračuje bezohledně jakékoli hranice, umění a estetika nepodléhají žádnému diktátu, a jestli ano, tak jen dočasně. Žádná pozitivní diskriminace nemůže být stálým doprovodným prvkem vývoje, snad jen jeho dočasným a pomocným prostředkem, neboť vývoj má své vlastnosti, k nimž patří i kategorie velikosti: co je velké, má automaticky výhodu proti tomu, co je malé – s tím nelze nikde nic dělat a výjimky jen potvrzují pravidlo. V případě literatury je to dáno mimo jiné velikostí národa, počtem mluvčích a čtenářů daného jazyka, historickým vývojem a jeho tragickými událostmi. Případ střední Evropy a Balkánu o tom svědčí zcela průkazně a lze jen spekulovat, co by bylo se srbskou, bulharskou či jinou jihoslovanskou literaturou, kdyby nebylo osmanské okupace, nebo co by bylo s českou literaturou, kdyby nebyly husitské války a Bílá hora (jednou ze spekulací je i ta, že po případné porážce katolické strany by čeština a její literatura zcela zanikly pohlceny v německém protestantském moři).

Đurišinova koncepce světové literatury byla syntetická, tj. předpokládala, že světová literatura je soubor obecných, společných znaků světového literárního procesu: to by však znamenalo srovnat všechno, co bylo kdy na Zemi napsáno (tedy paradoxně i to, co se nedochovalo), dojít ke shodám a rozdílům a formulovat pak světovou literaturu jako obecný literární genotyp nebo invariant. To je však utopie, i když to neznamena, že tato koncepce je špatná, naopak je to meta, cíl, k němuž se máme blížit. Na druhé straně nelze odmítat ani historicky podmíněné axiologické pojetí, tedy světovou literaturu jako soubor všeobecně uznávaných estetických a jiných (např. poznávacích, ideologických, didaktických) hodnot, který vzniká historicky a je historicky proměnlivý. Zde však žádné zastupitelství prostoru (zóny) nemůže hrát rozhodující roli (areál je užitečný jako realizační plocha literatury, jako průnik řady faktorů a jako prostředek lepšího a hlubšího poznání). Takto se prezentovala nejen jednotlivá díla, ale také celé národní literatury: proto pojmem „světové literatury“ jsme označovali ty národní literatury, které nejsilněji (až dosud) poetologicky působily – v důsledku různých, již zmiňovaných okolností.²⁷ Které by do clusteru „světových literatur“ patřily, je jistě diskutabilní, je však zřejmé, že mezi nimi nebude ani makedonská, ani bulharská, česká nebo slovenská (Opakuji, že pojetí „světových literatur“ není totožné s pojetím „světové literatury“). To vše jsem vysvětlil v citované knize, jejíž význam byl víceméně didaktický, ale přesto se nezříkám její vědecké platnosti. Myslím, že tu i jinde je důležité vysvětlit si pojmy a připustit, že existuje i jiné pojmosloví, které netřeba apriorně odmítat, spíše se je snažit pochopit; jinak by se literární věda mohla stát sektou nebo kastou vyznavačů jediné správné víry: smyslem by

²⁷ *Světové literatury 20. století v kostce*. Pod vedením I. Pospíšila zpracovali S. Dembická, J. Kovář (U I. Dorovského chybně jako „J. Kolář“), K. Křížová, P. Kyloušek a I. Příkrylová, Praha 1998.

však mělo zůstat přesnější poznání. Dobře chápu, z čeho vychází odmítání axiologických kritérií a v čem se zdá, že tento princip není spravedlivý (F. Wollman to několikrát vyjádřil jak ve *Slovesnosti Slovanů* z roku 1928, jejíž německý překlad jsem koeditoval,²⁸ tak v již uvedené *Methodologii srovnávací slovesnosti slovanské* z roku 1936; ukazoval význam slovanských literatur v silné folklórní vrstvě – na to navazuje i I. Dorovský), ale nelze jej nevidět nebo odsouvat. Myslím, že v tomto smyslu bychom se měli vrátit – o mnohé poučení a méně radikální – ke zpola zapomenuté diskusi o pojmu „vliv“, k diskusi, která byla kdysi započata i ukončena na stránkách *Slavica Slovaca*. Přesvědčení o hodnotách například slovanských literatur, které byly z různých mimoestetických důvodů v minulosti nespravedlivě snižovány, nesmí nyní vést k pojetí jakési apriorní rovnosti všech národních literatur, které jsou zastupovány svými nejlepšími díly: estetické hodnoty nelze zónově relativizovat, estetické hodnoty jsou vždy absolutní, nadnárodní, všelidské. To by snad nemuselo být pro nikoho urážlivé a čtenářská praxe nám to dosvědčuje. Rovnosti není ani mezi lidmi, ani mezi literaturami, každá je jiná a každá má jinou funkci a význam. Radím tedy vidět tento problém neemocionálně a historicky: to, co je dnes neznámé, může být v budoucnosti dominantní a naopak, nebo, jak to říkával M. Bachtin, vše vložené do literatury, může někdy prožít svůj svátek vzkříšení. Domnívám se tedy – při obecné akceptaci této studie I. Dorovského –, že v případě „světové literatury a světových literatur“, šlo o nedorozumění, což dokládá mimo jiné tato pasáž z autorovy studie: „*Jestliže jsem dal do názvu svých úvah pochybovačnou otázku, pak jsem vycházel z toho, že se v poslední době objevily některé práce, které jsou označeny jako dějiny světové literatury, třebaže do nich jejich autoři zařazují pouze dějiny některých národních literatur, regionů a zón, s nimiž pracuje např. I. G. Neupokojevová a o nichž píše Ďurišin jako o termínech pomocných.*“²⁹ Naše kniha nejsou dějiny literatury, nejsou to ani dějiny světové literatury, jsou to „světové literatury 20. století“. Proč tomu tak je, jsme se snažili vysvětlit výše: nelišíme se tedy v tom, co je tu kritizováno, ale v něčem zcela jiném, zásadnějším, totiž v pojetí poetologické hodnoty a poetologického působení.

Znovu jsem se s problémem rovnosti a hodnot literatury setkal v knize Jána Košky *Recepcia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989)* a psal jsem o ní ve

²⁸ F. Wollman: *Die Literatur der Slawen*. Herausgegeben von Reinhard Ibler und Ivo Pospíšil. Aus dem Tschechischen übertragen von Kristina Kallert. Vergleichende Studien zu den slavischen Sprachen und Literaturen. Herausgegeben von Renate Belentschikow und Reinhard Ibler, Bd. 7. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien 2003; nová česká kritická edice *Slovesnosti Slovanů*, eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, MU, Brno 2012.

²⁹ I. Dorovský: *Slovanské meziliterární shody a rozdíly*. Masarykova univerzita v Brně 2004, s. 44.

stejně studii.³⁰ Autor delimituje svou metodu jak od pozitivistické („vlivologické“), tak strukturalistické komparatistiky, odmítá také zkoumat jako relevantní okrajové jevy, ale zabývá se centrálními texty, které se spojují na základě tzv. interpretační analogie („Interpretačná analógia je ‚obsahom‘, ktorý príjemca vkladá do obrazu“).³¹ Samo slovo „vliv“ (slov. „vplyv“, „influence“) zasahuje podle autora do sfér fyzikálních jevů, odkud se rozšířilo; chápe se ve významu „authority, moci, sily, příčiny, diktátu, pôsobenia na pasívny objekt, odkázanosti a závislosti prejavov. V literárnej komparatistike se ujali tieto poznatky ako skrytá metafora. Príznačný je najmä jej fyzikálny pôvod.“³²

V této souvislosti se sluší vrátit se k již uvedené slovenské diskusi o pojmu „vplyv“ z roku 1979 na stránkách časopisu *Slavica Slovaca* – již tehdy byl tento pojem z literární vědy obecně a literární komparatistiky zvláště v podstatě vyobcován. Osobně se na to nedívám tak radikálně. Je zřejmé, že ve slově „vliv“ je ono „plynutí“, které může znamenat příliš mechanický kontakt a jistou míru násilí, ale slovo samo za to nemůže, spíše to, co do něj vkládáme. To, že pochází z jiné oblasti, než je literární věda nebo obecněji „humanities“, není podstatné: takto ostatně vznikala celá literárněvědná terminologie, tj. transformací, metaforizací původních významů.³³ Je také charakteristické, že odpor ke slovu „vliv“ mají spíše ti, kteří se zabývají „malými“ literaturami – již slovo „malý“ může ovšem vyvolávat polemiky. Nicméně jedná se o běžnou terminologii Evropské unie, kde program Excellence na podporu „smaller languages“ s tímto pojmem pracuje; běžně se mluví o „minor“ a „major“ jazycích a literaturách, když už máme použít esperanto naší doby. Nemyslí se tím asi nic jiného než počet mluvčích a těch, kteří jsou schopni kód daného přirozeného jazyka „dešifrovat“, tedy „konzumovat“ i jeho výtvoř (literární díla) – s tím se asi nedá nic dělat. Dalším důvodem

³⁰ J. Koška: *Recepčia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989)*. Bratislava 2003. I. Pospíšil: *Hodnoty a rovnosť v literatúre. Dve knihy a jejich inspirativní hodnota*. *Studia Balcanica Bohemo-Slovaca* VI, sv. 2, Sekce literárněvědná a kulturologická. Sekce jazykovědná. Příspěvky prezentované na VI. mezinárodním balkanistickém sympoziu v Brně ve dnech 25.-27. dubna 2005. K vydání připravili Pavel Boček, Ladislav Hladký, Pavel Krejčí, Petr Stehlík a Václav Štěpánek. Red.: Václav Štěpánek. Ústav slavistiky FF MU, Historický ústav AV ČR, Matice moravská, Brno 2006, s. 757-767.

³¹ J. Koška: *Recepčia ako tvorba. Slovensko-bulharské literárne vzťahy (1826–1989)*, s. 9.

³² Tamtéž.

³³ Viz mnou editovaný blok studií a moje studie, in: *Philologia XXVIII/2*, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7-68. Labyrinty literárněvědné terminologie. *Philologia XXVIII/2*, časopis Ústavu filologických štúdií Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 7-20. Проблема структуры, функции и использования литературоведческих терминов: по следам собственных попыток. Миргород 2016 n. 2 (8), s. 26-31.

dělení na „větší“ a „menší“ literatury je to, že jsou literatury, které stimulovaly světový literární vývoj (do této chvíle) více a jiné zase méně – to je snadno dokazatelné. Nicméně nic to nemění na aktivitě a kreativitě přijímajících literatur, ale nechce se mi zaměřovat toho, od koho „stimul“ či „impuls“ pochází, s tím, kdo jej tvůrčím způsobem zpracovává a modifikuje, ať již to nazveme interpretační analogií nebo jinak. To, že akt recepce je aktem kreace, je nezpochybnitelné, je to však jiná kreace než sama kreace čili tvorba artefaktů, to je asi také nezpochybnitelné. Lze tedy říci, že s autorem si myslíme přibližně totéž, máme i stejné nebo blízké postoje, ale někdy užíváme různých metod výkladu a akcentujeme jiné věci – ostatně dialog je podstatou komparatistiky jako způsobu myšlení.

Světové jsou tedy ty literatury, které daly vývoji písemnictví na světě nejsilnější poetologický impuls, tedy, po staru řečeno, byly „nejvlivnější“. To byl také důvod, proč do našeho svazku Světové literatury 20. století nebyla zařazena např. polská literatura, byť má stejný počet nositelů Nobelovy ceny za literaturu jako například ruská – na to Dorovský mimo jiné upozornil. Ale je to jistě věc neuzavřená, subjektivní, věc individuálního názoru.

Nyní se po řadě let od této přátelské, byť relativně ostré polemiky, vracíme k Dorovského názoru spíše jako k podnětu, který ukazuje na relativnost nejen pojmu „světová literatura“, ale také „světové literatury“. Jednak podléhají historicitě dle rčení „každý chvilku tahá pilku“, tedy jde o jakési předávání poetologické štafety. Do tohoto vývojového řetězce se mohou zařadit i tzv. „menší literatury“, tedy ty, které do tohoto momentu nevykazovaly tak silný poetologický impuls. Zde nutno odlišovat od impulsu, který poskytuje světu celá národní literatura po delší dobu, od podnětů jednotlivých autorů, nicméně i to je počátek, aby se „malé literatury“ stala světovými. Dobrým příkladem může být česká literatura 20. století. Byť se udělení Nobelovy ceny za literaturu týkalo pouze jednoho českého autora, a to ještě básníka, jehož kandidatura musela být ad hoc uměle posilována objednanými překlady do švédštiny, v české literatuře jsou autoři a díla, která působila poetologicky a dlouhodobě, i když nelze ještě říci, že jde o českou literaturu 20. století jako celek. Méně „objevena“ je tu právě spirituální linie nebo jazykově složitá díla – takto jsme to kdysi pojali na příkladu Jaroslava Durycha a Vladislava Vančury právě v tom jakoby paradoxním ideovém kontrastu a propojení.³⁴

³⁴ Viz naše studie: *Singularity and the Czech Interwar Essay among the Currents: František Xaver Šalda, Karel Čapek, and Jaroslav Durych*. Primerjalna književnost, letnik 33, št. 1, Ljubljana, junij 2010, s. 131-142. Pavol Strauss a hrst českých souvislostí. In: Pavol Strauss a katolícka moderna. Ed.: Ján Gallik. Ústav stredo-európskych jazykov a kultúr, Fakulta stredo-európskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra 2014, s. 91-109. Panel: *Secularization, Desecularization, Postsecularism*. In: <http://postsecularstudies.pl/Round-Tables.html> *The Secular, the Sacral, and the Three Stages of the Postsecular in Russian Literature: The Past and the Present*. The

Přijímám v tomto pokračování věcné polemiky kolem naší knihy tehdejší Dorovského námitky jako impuls k dynamizaci pojmu „světové literatury“ spíše než jeho plošnému odmítnutí. Stejně jako u pojmu „světová literatura“ je to relativizace a historicita, kategorie, jež uvádějí tyto pojmy do pohybu a akcentují jejich proměnlivost, nikoli dlouhodobou neměnnost. Příklad české literatury může být doplněn i jinými literaturami, třeba právě balkánskými slovanskými (středověká literatura obecně, dubrovnická renesance, jihoslovanský romantismus a moderna), ale i slovenskou (nadrealismus, naturismus, román 70. a 80. let 20. století, postmodernismus, feminismus). Jde o proces, jenž ovšem lze uměle měnit: tím myslíme zejména podporu pohybu, který vede k silnějšímu prosazení tzv. malých literatur ve světě tak, aby se dostaly do světového oběhu, zejména formou dotovaných překladů (stipendia, finance na vydání, propagace, reklama). V tom dosahuje značných úspěchů právě Slovensko, ale jak je to efektivní, nelze nyní ještě možné posoudit. V posledních letech takto postupují i české instituce a zdá se, že programová podpora překladů české literatury, zejména do světových jazyků, by ji pomohla razantněji prosadit ve světovém kulturním proudění. Ale důvodů k stížnostem je v tomto ohledu poměrně málo: česká literatura, jak známo, nikdy z epicentra pozornosti světového čtenáře nezmizela.

Kromě toho, že Dorovského polemika ukázala na relativnost pojmu „světové literatury“ a jeho historicitu, dynamiku a variabilitu, je tu tedy ještě skrytá narážka – alespoň jak já tomu nyní rozumím – na možný subjektivní prvek spočívající v cílené podpoře pronikání tzv. malých literatur do světa a jejich posun do blízkosti clusteru „světových literatur“.